

Divrei Dever: Responsa in Plague Time

Shiur 2 – Rav Shlomo ben Shimon Duran (Rashbash), Theological Responsum on Safety Measures During an Epidemic

Shlomo Zuckier – 05.05.21 – Drisha Institute

שו"ת הרשב"ש סימן קצה

הוניין, עוד אל החכם ר' משה הכהן אלהים ישמרהו .

שאלת. הניסה בימי דבר ממקום למקום אם תועיל לאדם או לא, שאם נכתב בראש השנה למיתה מה תועילנו הניסה, ואם נכתב לחיים לא תזיקנו העמידה .

תשובה. כל אדם יש לו קץ קצוב מספר ימי חייו, ודבר זה כתוב בתורה את מספר ימיו אמלא, שנוי בנביאים הנני מוסיף על ימיו, משולש בכתובים הודיעני ה' קצי וכו', ובדברי רבותינו ז"ל בפרק אין בין המודר כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלם בו וכו'. א"כ אחר שדבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים ובאה הקבלה האמתית עליו, וחכמי המחקר מודים בו ונותנים טעם בדבר, אם מפאת הגרמיים השמימיים אם מפאת ההרכבה, כל עומת שהלחות השרשי והחום הטבעי באופן הראוי יארכו שני האדם, ואם הם מעטים או האחד ירבה או שימעט הוא או האחר יתקצרו ימיו, וכפי רבויים או מיעוטם ירבו או ימעטו שני האדם, והוא הדין קצוב לאדם שנתבאר בתורה בנביאים ובכתובים ובדברי רבותינו ז"ל ואין לספק בזה ולא לערער עליו. והבטיחה התורה להוסיף בחיי האדם מצד השכר, וייעדה למצד העונש, וזה מבואר הרבה בתורה למען תחיה וירשת את הארץ, וחיית ורביית, למען ירבו ימיכם, ודומיהם, וזה כלו בהבטחה. ומצד העונש ג"כ ענייני הכריתות ומיתה בידי שמים. והוסיפה הקבלה לבאר כי יש יום בו ידע עמים להוסיף על ימים אם יש לו זכות, וזהו שכתוב יראת יי' תוסיף ימים ואמרו ז"ל אלו כהני בית ראשון שהיו צדיקים והתוספת הוא על העקר, ויקצר ימיו אם יש לו עבירה מחייבת, וזהו ושנות רשעים תקצורנה ואמרו ז"ל אלו כהני בית שני שהיו רשעים, כי הקוצר הוא מהעקר וזה ידע מדרך הראשון .

על כן אני אומר לפי קוצר שכלי, מי שאין בידו עבירה מחייבת מיתה וקוצר ימים מהעקר נשאר על הקץ הקצוב מספר ימי חייו, ובראש השנה אינו נדון לא בחיים ולא במות, אבל נשאר על הקץ הקצוב ובתום קצו ימות אם אין לו מצוה מחייבת אריכות ימיו, וזו היא מיתה בלא חטא. אף על פי שאמרו ז"ל בפרק במה בהמה אין מיתה בלא חטא, אינו מאמר מוסכם, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל בשער הגמול. ועל זה שלא נדון בראש השנה בחיים ובמות נאמר בתורה פן ימות במלחמה, שאם נכתב בראש השנה בחיים או במות אינו בחק האפשר אבל הוא בחק החיוב, שאם נכתב שימות בחרב אפילו בתוך ביתו או יסתר במסתרים ידקר בחרב, ואם נכתב בחיים אפילו יפול בעד השלח לא יבצע. ועוד נתבאר זה מאמרם חי יי' כי יי' יגפנו או יומו יבא או במלחמה ירד ונספה, יומו יבא הוא הקץ הקצוב, יי' יגפנו היא המיתה האלהית, ובמלחמה ירד ונספה היא המיתה המקרית, כפי דעתם של קצת מהפילוסופים וכמו שכתב א"א הרשב"ץ ז"ל בפ"ה למסכת אבות. אבל הכל מודים שיש קץ קצוב. וגם מאמרם זכה מוסיפין לו לא זכה משלימין לו וכו' כדאיתא בפרק החולץ, הכל מורה על ענין אחד שיש קץ קצוב ועליו יש להוסיף וממנו יש לגרוע הכל לפי הדין .

אבל בעל הקץ הקצוב אינו נכנס בדין החיים והמות ביום ראש השנה, אבל נכנס לענין שאר עניני אדם בני ומזוני בריאות וחולי ודומיהם. ואשר לא נכנס ביום הדין בחיים ובמות נשאר בחק האפשר במיתת מגפה ובמיתת מלחמה ודומיהם או מיתה טבעית על ידי רוע הנהגה, וזהו שאמר עליו החכם ויש נספה בלא משפט, וכהוא עובדא דבפ"ק דחגיגה בעובדא דמרים מגדלא נשיא ומרים מקריא דרדקי. ואותן שלא נכתבו בראש השנה בבריאות אם פשעו בעצמם יבואו לידי חולי, כמו שאמרו ז"ל בפרק מי שמת גבי משנת האחין השותפין שנפל אחד מהם לאומנות נפל לאמצע חלה ונתרפא מתרפא משל עצמו, ואמרין עלה בגמרא לא שנו אלא שחלה בפשיעה וכו', היכי דמי בפשיעה כדאמר רב חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שנאמר צנים פחים בדרך עקש. וכן מה שאמרו ז"ל בפ"ק דשבת ובפרקא דחסידי לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה, ואמר בפ"ק דע"ז ובפרק אין עומדין ובמגלה פרק בתרא ובנדה פ"ב הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וצנים פחים הוא החולי הבא מרוב העמידה בשמש או בקור, והקש על זה בשלשת מיני מיתות .

ובזה תסתלקנה הקושיות שמקשים, בניס קטנים שמת אביהם בעון מי הם מתים. וכן מי שהיה בראש השנה קטן והגדיל ובאמצע השנה מת מתי נדון, שני"י כאלו שמתו ברוע הנהגתם או שקצם היה קצר לפי מזג הרכבתם או לפי המזג שנולדו בו. וכן מה שמקשים אם בעון אבות בניס מתים למה מי שיש לו שני בניס מת אחד ונשאר אחד. אפשר לומר לפי זה שמת זה שמת לא מעון אביו מת אלא מפני שהגיע קצו, ואף אם מת בעון אביו לא גזרה מדת דינו להמית שני בניו לפי שחטאו לא היה כל כך עצום, (והוא ליה כמי שנתחייב למלכות חתיכת יד אחת או סמוי עין אחת לפי שמכריו לא היה כל כך עצום). ואף על פי שנכתבה בראש השנה נפילת החרב והמגפה על הכלל, כדאמרין בתקיעתא דבי רב ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, אבל יש יחידים שאפשר שלא נכתבו לא בחרב ולא במגפה לפי שלא היתה להם עבירה מחייבת, ולפיכך תועיל הניסה מהחרב והשמירה מהמלחמה לפי שלא נכתבו בה בראש השנה ונשארו בחק האפשר. וכן תועיל הנהגה הטובה בשמירת

הבריאות ובהסרה מן החולי, וזהו אמרם בברכות בפרק הרואה ובבבא קמא בפרק החובל מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות. וענין חזקיהו שגנז ספר רפואות והודו לו חכמים ז"ל כדאיתא בפ"ק דברכות ובפרק מקום שנהגו אינו סותר זה, וכבר בירר זה הרמב"ם ז"ל בפסחים בפירוש המשנה, וזהו לפי שלא נכתב ג"כ במיתה ונשאר בחק האפשר. וכן תועיל השמירה מהמגפה והניסה ממנה. ואמרו ז"ל בפרק הכונס דבר בעיר כנס רגלך ורבא בעידן רתחא הוה סכר כווי, כלומר בשעת המגפה סוכר החלונות. ואמרו שם דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע דרכים ודבר בעיר אל יהלך אדם לבית הכנסת יחידי, לפי שלא נכתב בר"ה במיתת מגפה ונשאר בחק האפשר. שאם לא תאמר כן אלא שהכל נגזר בר"ה על כל יחיד ויחיד, א"כ אין שם דבר בחק האפשר וזה שנכתב לחיים לא יצטרך לשמירה וזה שנכתב למות לא תועילנו שמירה ואין שם חלוקה שלישית, ומה זה שהיו נשמרים רבותינו ז"ל ומצווים על השמירה מהמגפה, וגדולי חכמינו ז"ל היו בורחים ממנה כמו ששמענו הרב רבינו נסים ז"ל שברח ממנה פעמים. אלא לפי שהדבר תלוי בחק האפשר ואולי זה האיש לא נכתב בראש השנה לא בחיים ולא במות ונשאר על קצו, ונשתנה האויר ואפשר שיוסיף רבוי בחום הטבעי שזה הוא סבת הדבר והנגף, אם אפשר לתקן האויר או לנוס ממנה יועיל לו התקון ומועיל לו הניסה, ואינו הורס בו מאמר ר' כרוספדאי דאמר ר' יוחנן שלשה ספרים נפתחים בר"ה, שהנכתבים למיתה הם אותם שיש להם עבירה מחייבת מיתתם והנכתבים לחיים הם אותם שהגיע קצם ויש להם מצוה מחייבת אריכות ימיהם. והחלוקה הג' והיא שמדת דינם לא חייבה לא זה ולא זה לא דבר בהם החכם. זה נראה לי בענין זה והכל מתוקן כפי קוצר דעתי.

ואף על פי שהרב ר' אשר ב"ר שאול ז"ל מלוניל כתב בספר המנהגות שבראש השנה נכתבים לחיים אותן שצריכין תוספת ימים ואותן שלא הגיע עדיין קצם, לא נתחווירו דבריו חוץ מכבודו, שאם יש לו מצוה ועדיין לא הגיע קצו למה יפזר לו הקדוש ברוך הוא מצותיו מה הגמולה הזאת, נקמה היא לאבד מצותיו במה שאינו צריך, אין מדתו יתברך כך למעט מצות בריותיו ולפזרן במקום שאינו צריך. אבל הוא יתברך רב חסד ומרבה להיטיב למי שאינו הגון, וזה דבר ברור כפי קוצר דעתי, למי שרוצה להביט בעין האמת ובעין החמלה. וכדי לברר הענין יפה אמשול משל למה הדבר דומה, למלך שסרחה עליו מדינה ובה קצת אוהבים ובה מורדים הרבה לעיני השמש, ואנשים בה מעט שלא עבדו ולא מרדו, ובא המלך וצר על המדינה ותפסה, וצוה להשמיד ולהרוג המורדים והפושעים ולהציל להעובדים. וקצת מורדים ברחו ונתחבאו וצוה עליהם לתפשם ממטמונם ולאבדם. והעובדים הצילים ואשר לא עבדו ולא מרדו אם נסו ונמלטו, ואם יצאו בשעת מלחמה מתו. כן הדבר הזה, העובדים שנכתבו בראש השנה לחיים נצולו, והמורדים שנכתבו למיתה אם יסתרו במסתרים ובקרקע הים משם יצוה הנחש ונשכם ולא תועיל להם שמירה ולא ניסה. וזהו שתמצא שהרבה נסים מן המגפה, ובמקום שברחו שם ימותו או בחזרתם ימותו לפי שכבר נכתבו למיתה. ואשר לא עבדו ולא מרדו הם אותם שלא נכתבו לא לחיים ולא למות שלא הגיע קצם ונשארו בחק האפשר, אם סדרו הנהגתם או ברחו נצולו, ואם נשארו ולא סדרו הנהגתם אפשר שימותו, ועליהם נאמר חבי כמעט רגע וגו'. וזהו ג"כ והכרתי ממש צדיק ורשע, הרשע הוא הנכתב למיתה, והצדיק הוא שלא נכתב לא לחיים ולא למות שעדיין לא הגיע קצו. זה נ"ל בזה הענין. והשם יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות ויעשה עמנו לטובה אות.

ואחר שנמשך הענין עד כאן אשוב לברר מה שכתבתי למעלה מפרק הכונס, רבה בעידן רתחא הוה סכיר כווי דכתיב כי עלה מות בחלוננו, פירוש שרבה היה סובר מה שסברו הרופאים בזה כי האויר הנכנס מהחלון הוא יותר מזיק לפי שהוא נכנס דק והוא נכנס באברים. ומה שאמרו ג"כ דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרכים שלום בעיר אל יהלך אדם בצדי הדרכים, הכונה בזה כי בשעת הבריאות צריך אדם להשוות הנהגתו ולאחוז במצוה במאכלו ובמשקלו ובמלבושיו ובשינתו ובקיצתו בהקרתו ובהעצרו וברחיצתו ובאויר המקיף בו ובתנועתו ובמנוחתו ובתנועותיו הנפשיות, כלומר בשמחתו ובאנחתו בכעסו וברצונו ובשאר דברים ההכרחיים לגוף האדם ללכת באמצעם לא ריבוי ולא מיעוט, אבל בימות המגפה צריך להזהר בתכלית השמירה, ושיוסיף בהנהגתו לנקות המותרים, ושלא להרבות במזון, ושיאכל דברים טובי האיכות ומעטי הכמות, וירבה המנוחה וירחיק היגיעה, וירבה מהמנוחים הטובים, וירחיק האנחה וירבה השמחה, כל זה בקצה אחד מהקצוות ולא יספיק בזה המצוה בלבד, וזהו אל יהלך אדם באמצע הדרכים אלא בקצה האחרון, וכל זה הוא ענין טבעי.

ומה שאמרו דבר בעיר אל יהלך אדם לבית הכנסת יחידי מפני שמלאך המות מפקיד שם כליו והני מילי דלא קרו בה דרדקי ולא מצלו בה עשרה, הוא ענין תורני. וכונת זה המאמר הוא, שבית הכנסת שאין שם מלמדי תנוקות ראויים הם לעונש, וכמו שאמרו בפ"ב דשבת בעון ביטול תורה בנים מתים שנאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו, ושהעולם מתקיים בהבל פיהם כדאיתא בפרק כל כתבי הקודש, וכן בית הכנסת שאין מתפללין בו עשרה חייבים הם עונש כמו שאמרו בפרק השולח ובפרק שלשה שאכלו כיון שהקב"ה בא לבית הכנסת ואינו מוצא שם עשרה מיד כועס, זהו כונת שמלאך המות מפקיד שם כליו, כלומר שזה מחייב מיתה. והתקנה היא שלא ילך יחיד אלא בצבור להתפלל ולחזור בתשובה, שתפלת צבור נשמעת כדאיתא בפ"ק דכריתות מדאמר רחמנא חלבנה בקטורת וכו' כדאיתא התם. והש"י יחמול עלינו ועל כל עמו ישראל ברחמים אמן.